

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО САМЩСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
«СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЕТИКА В ТУРИЗМІ»
для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр"
спеціальності 242 "Туризм і рекреація"**

Київ 2025

УДК 338.48

Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Соціальна відповідальність та етика в туризмі» здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація»: Навчально-методичне видання / Укладач: О. О. Зеленко. К.: СНУ ім. В. Даля, 2025. 50с.

Методичні рекомендації покликані допомогти в самостійному опануванні студентам навчального теоретичного матеріалу та практичних завдань з дисципліни «Соціальна відповідальність та етика в туризмі»; вони містять перелік основних тем та основні питання, які необхідно розглянути, визначають послідовність самостійного вивчення навчальних матеріалів, дають рекомендації щодо добору та опрацювання літературних джерел і нормативних документів.

Методичні рекомендації розраховані на здобувачів ЗВО.

Укладач

О. О. Зеленко д. е. н., проф.

Рецензент:

О. О. Хандій, д. е. н., проф.

ЗАТВЕРДЖЕНО:

на засіданні кафедри історії,
археології та туризму
Протокол № 7 від 27.01.2025 р.

Зміст

Вступ.....	4
1. Загальні положення.....	6
2. Зміст курсу.....	8
3. Завдання та теми реферативних досліджень.....	27
Критерії оцінювання результатів опанування курсу.....	46
Список рекомендованих джерел.....	47

ВСТУП

Навчальний курс «Соціальна відповідальність та етика в туризмі» спрямований на формування у здобувачів фундаментальних знань про концепції соціальної відповідальності, про можливості та перспективи участі туристичного бізнесу у розвитку суспільства в соціальній, екологічній та економічній сферах поза межами визначеного законом мінімуму.

Дисципліна є обов'язковою освітньою компонентою для здобувачам вищої освіти за спеціальностями 242 «Туризм і рекреація» другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також може бути корисною для здобувачів будь-яких інших спеціальностей, адже зміст курсу є актуальним для будь-якої сфери економічної діяльності.

В процесі опанування даного освітнього курсу здобувачі формують здатність до демонстрації системних **знань** щодо теоретичних аспектів впровадження соціальної відповідальності та етики в практичній діяльності; соціальних технологій в сфері туристичних послуг, а також в готельному і ресторанному бізнесі, в курортній справі.

Після завершення курсу здобувачі **вміють** орієнтуватися в сучасних тенденціях соціальної відповідальності бізнесу; аналізувати та інтегрувати в бізнес конструктивні практики соціальної відповідальності; провадити поточний контроль соціальної відповідальності бізнесу.

Дисципліна вивчається після та на основі курсів бакалаврського рівня: «Безпека життєдіяльності, основи охорони праці, цивільний захист», «Основи туризмознавства», «Економічна теорія», «Організація туристичної діяльності», «Менеджмент в туризмі та готельно-ресторанній справі», «Маркетинг в туризмі та в готельно-ресторанній справі», «Організація екскурсійної діяльності», «Туроперейтинг».

Мета опанування дисципліни: формування у здобувачів сучасного мислення та системи спеціальних знань щодо соціальної відповідальності бізнесу

та опанування механізмів практичної реалізації соціальних технологій бізнес-структурами сфери туризму.

Опанування даного навчального курсу призначене для формування, удосконалення та розвитку у здобувача вищої освіти наступних компетентностей:

- ЗК2. Здатність вести професійну діяльність у міжнародному та вітчизняному середовищі.

- СК3. Здатність до управління туристичним процесом у публічному секторі, в туристичній дестинації, на туристичному підприємстві на різних ієрархічних рівнях.

- СК4. Здатність організовувати діяльність та співпрацю суб'єктів регіонального, національного та міжнародного туристичних ринків на засадах сталого розвитку з урахуванням світового досвіду.

Програмні результати вивчення курсу передбачають:

- РН7. Організовувати співпрацю зі стейкхолдерами, формувати механізми взаємодії суб'єктів туристичного ринку з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності.

- РН9. Розробляти та реалізовувати проєкти у сфері туризму та рекреації на засадах економічної, соціальної і екологічної ефективності.

- РН10. Приймати ефективні рішення у сфері туризму та рекреації щодо розв'язання широкого кола проблем, зокрема безпеки і якості туристичного обслуговування.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Самостійна робота є обов'язковою складовою частиною навчального процесу. Вона сприяє розвитку творчого підходу до підготовки з фаху, придбанню вмінь систематизації та аналізу навчального матеріалу, навичок пошуку та освоєння необхідної інформації.

Силабусом з дисципліни «Соціальна відповідальність та етика в туризмі» передбачено виконання самостійної роботи студентами очної форми навчання загальним обсягом 76 год, заочної - 86 год. Самостійна робота здійснюється індивідуально кожним здобувачем під керівництвом викладача.

Якість самостійного опанування відповідних тем навчального курсу перевіряється шляхом виконання навчальних завдань, які наведені у даній методичній розробці, тестування або проведення контрольних робіт. Підсумкові висновки відносно ефективності самостійної роботи отримують під час складання заліку з дисципліни.

Структура курсу представлена у табл. 1.

Таблиця 1.

Структура курсу

№	Тема	Години (Л/ЛБ/П З)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
1	Соціальна відповідальність як чинник стійкого розвитку.	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Еволюція розвитку теорії соціальної відповідальності. Міжнародні ініціативи як чинник формування і розвитку СВ. Сучасний стан розвитку соціальної відповідальності в Україні. Інституціоналізація концепції соціальної відповідальності.	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.
2	Етика в туризмі.	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Етика туризму: сутність та визначення. Глобальний етичний кодекс туризму. Рамкова конвенція ЮНВТО про етику туризму Всесвітній комітет з етики туризму (WCETE)	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.
3	Екологічна компонента соціальної відповідальності	Денна 2/0/2 Заочна 0/0/0	Суть та значення відповідального ставлення організацій до довкілля. Програми з контролю забруднення та захисту довкілля, збереження природних ресурсів, дотримання екологічних стандартів тощо. Міжнародний та український досвід впровадження принципів екологічної	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.

№	Тема	Години (Л/ЛБ/П З)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
			відповідальності.	
4	Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) в туризмі.	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Визначення КСВ. Особливості КСВ на підприємствах туристичного бізнесу	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.
5	Соціально-відповідальність та професійна етика працівників туристичної індустрії.	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Соціально-психологічні аспекти розвитку туризму в контексті потреб особистості. Основні принципи соціальної відповідальності і норми професійної етики. Професійна етика працівників тур бізнесу в процесах ділового спілкування та обслуговування.	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.
6	Відповідальний турист – це про що	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Як стати відповідальним туристом Поради відповідальним мандрівникам від UNWTO	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.
7	Сталий туризм – туризм майбутнього	Денна 2/0/2 Заочна 0,3/0/0,3	Сучасний стан туристичної індустрії Кроки для сталого майбутнього	Презентації в PowerPoint. Тести. Практичні завдання.

2. ЗМІСТ КУРСУ

Тема 1. Соціальна відповідальність як чинник стійкого розвитку.

План.

1.1. Еволюція розвитку теорії соціальної відповідальності

1.2. Міжнародні ініціативи як чинник формування і розвитку соціальної відповідальності.

1.3. Сучасний стан розвитку соціальної відповідальності в Україні.

1.4. Інституціоналізація концепції соціальної відповідальності.

Концепція соціальної відповідальності пройшла тривалий шлях розвитку. Її розвиток пов'язаний з роботами Е. Карнегі, який у ХІХ ст. ввів ідею філантропії бізнесу. У 1950-х роках Г. Боуен запропонував теорію "соціальної відповідальності бізнесу", де акцент робився на обов'язках компаній перед суспільством. У 1970-х М. Фрідман критикував СВ, вважаючи, що бізнес має лише максимізувати прибуток, але вже до кінця ХХ ст. перевагу набула концепція стейкхолдерів (Е. Фрімен), згідно з якою компанія повинна враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін.

Світове співтовариство активно сприяє розвитку СВ через міжнародні стандарти та ініціативи. Серед ключових: Глобальний договір ООН (2000) – 10 принципів у сферах прав людини, праці, екології та антикорупції; ISO 26000 – міжнародний стандарт соціальної відповідальності; Цілі сталого розвитку (SDGs) до 2030 року – інтеграція соціальних, екологічних та економічних аспектів. Ці ініціативи формують єдиний підхід до соціальної відповідальності у глобальному масштабі.

В Україні СВ набуває обертів, особливо після Революції Гідності та підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Серед основних тенденцій: зростання корпоративної соціальної відповідальності у великих компаніях (наприклад, "Нова Пошта"); розвиток соціального підприємництва та волонтерства, особливо під час війни; впровадження ESG-критеріїв (ESG – аббревіатура від англійської environment, social, governance) у бізнес-процеси. Однак залишаються проблеми,

які важко подолати, серед них: слабка державна підтримка, недостатня обізнаність малого бізнесу про соціальну відповідальність.

Інституціоналізація соціальної відповідальності передбачає її закріплення через: державні програми (наприклад, Стратегію сталого розвитку України до 2030 року); корпоративні кодекси та політики (етичні кодекси, звіти про сталий розвиток); громадські організації (Всеукраїнська громадська організація «Зелений фонд», платформа суспільних перетворень «Теплі міста»).

Важливим кроком є інтеграція дисциплін із соціальної відповідальності у освітні програми в тому числі і для спеціальності «Туризм і рекреація» для виховання нової генерації соціально відповідальних фахівців своєї справи.

Соціальна відповідальність – це ключовий елемент сталого розвитку, який поєднує інтереси бізнесу, держави та суспільства. Її розвиток в Україні потребує подальшої інституціалізації та підтримки з боку всіх зацікавлених сторін.

Питання для обговорення:

1. Чи може бізнес бути успішним без соціальної відповідальності?

Аргументуйте свою думку.

2. Наведіть приклади українських компаній, які демонструють високий рівень КСВ. Які їхні ініціативи вам імпонують?

3. Чи є соціальна відповідальність лише обов'язком великого бізнесу, чи малий бізнес також має її дотримуватися?

4. Як війна в Україні вплинула на розвиток соціальної відповідальності бізнесу та громадян?

5. Чи достатньо в Україні законодавчої бази для стимулювання соціальної відповідальності? Що можна покращити?

Рекомендована література:

1. Bowen H. *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper & Row. 1953

2. Фрідман, М. (1962). *Капіталізм і свобода* [Capitalism and Freedom]. Чикаго: University of Chicago Press. URL: <https://gtmarket.ru/files/book/milton-friedman-capitalism-and-freedom.pdf>

3. ISO 26000:2010. *Керівництво з соціальної відповідальності* [Guidance on Social Responsibility]. Женева: International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>
4. ООН. (2015). *Цілі сталого розвитку (ЦСР) 2015–2030* [Sustainable Development Goals]. URL: <https://sdgs.un.org/goals>
5. Закон України. (2021). *Про основи сталого розвитку* № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

Тема 2. Етика в туризмі

План

- 2.1. Етика туризму: сутність та визначення.
- 2.2. Глобальний етичний кодекс туризму.
- 2.3. Рамкова конвенція ЮНВТО про етику туризму.
- 2.4. Всесвітній комітет з етики туризму (WCTE).

Етика туризму – це система моральних принципів і норм, що регулюють взаємини між туристами, місцевими громадами, бізнесом та державою з метою забезпечення сталого, справедливого та відповідального розвитку туристичної галузі.

Основні складові етики в туризмі:

1. Повага до місцевих культур (уникання культурного присвоєння, дотримання традицій).
2. Екологічна відповідальність (зменшення впливу на довкілля, збереження природних ресурсів).
3. Соціальна справедливість (підтримка місцевих спільнот, чесні умови праці в туризмі).
4. Етика споживання (відмова від експлуатації тварин, дитячого туризму тощо).

Реалізація цих етичних складових важлива, адже туризм – одна з найдинамічніших галузей світової економіки, але без етичних рамок він може

завдати шкоди довкіллю, культурній спадщині та місцевим жителям.

Прийнятий Всесвітньою туристичною організацією (ЮНВТО) у 1999 році, Генеральний етичний кодекс туризму (ГЕКТ) – це міжнародний документ, що визначає основні принципи відповідального туризму.

10 ключових принципів ГЕКТ:

1. Сприяння взаєморозумінню між народами (туризм – засіб миру).
2. Турист – носій культурного обміну (повага до місцевих звичаїв).
3. Туризм – фактор сталого розвитку (екологія, економіка, соціум).
4. Туризм – сфера використання культурної спадщини (збереження пам'яток).
5. Туризм – вигідний для країн перебування (підтримка місцевої економіки).
6. Обов'язки зацікавлених сторін (держави, туроператори, туристи).
7. Право на туризм (доступність для всіх верств населення).
8. Свобода туристичних подорожей (без дискримінації).
9. Права працівників туристичної галузі (гідні умови праці).
10. Боротьба з експлуатацією людей (заборона секс-туризму, дитячої праці).

У світовій практиці туристичної індустрії вже є багато прикладів реалізації представлених вище принципів. Так готельна мережа Marriott дотримуються принципів ГЕКТ, запроваджуючи програми зі зменшення пластикових відходів і підтримки місцевих виробників.

У 2017 році ЮНВТО ухвалила першу міжнародну конвенцію з етики туризму, яка набула обов'язкової сили для країн-підписантів.

Основні положення конвенції передбачають:

- юридично обов'язковий характер (на відміну від ГЕКТ, який має рекомендаційний статус);
- впровадження національних стратегій з етичного туризму;
- захист прав туристів і місцевих громад;
- боротьба з нелегальним туризмом (наприклад, «темний туризм» до зон конфліктів).

Станом на 2024 рік Україна не ратифікувала документ, але окремі принципи

вже відображені в Законі «Про туризм» (наприклад, захист прав споживачів).

Створений у 2003 році під егідою ЮНВТО, Всесвітній комітет з етики туризму (WCTE) – це експертний орган, який: аналізує випадки порушення етики в туризмі (наприклад, дискримінація, шахрайство); розробляє рекомендації для урядів і бізнесу; займається просвітницькою діяльністю (наприклад, кампанії про відповідальні подорожі).

В результаті роботи WCTE були впроваджені рекомендації щодо обмеження масового туризму у Венеції та на Галапагосах; комітетом також сформовані роз'яснення щодо етики «селфі-туризму» в зонах конфліктів.

Етика туризму – це не просто правила, а інструмент для захисту прав людей, природи і культурної спадщини. Україні варто активізувати роботу з інтеграції міжнародних стандартів (ратифікація конвенції, підтримка соціально відповідальних туроператорів), щоб розвивати туризм без шкоди для майбутніх поколінь.

Питання для обговорення:

1. Чи стикалися ви з прикладами неетичного туризму в Україні чи за кордоном? Опишіть ці ситуації.

2. Як туристи можуть мінімізувати свій негативний вплив на довкілля під час подорожей?

3. Чи повинні туристичні компанії нести відповідальність за поведінку своїх клієнтів? Наприклад, за сміття чи порушення культурних норм.

4. Як можна поєднувати масовий туризм із принципами сталого розвитку? Чи реально уникнути перенаселення туристів у популярних місцях?

5. Чи варто Україні ратифікувати Рамкову конвенцію ЮНВТО про етику туризму? Які переваги це може дати?

Рекомендована література:

1. UNWTO. (1999). Глобальний етичний кодекс туризму [Global Code of Ethics for Tourism]. URL: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>

2. UNWTO. (2017). Рамкова конвенція з етики туризму [Framework Convention on Tourism Ethics]. URL: <https://www.unwto.org/ethics>

3. Holden, A. (2016). *Tourism Ethics: A Critical Introduction*. London: Routledge. 384p.
4. Fennell, D. (2020). *Tourism Ethics*. Bristol: Channel View Publications. 425 p.
5. Всесвітній комітет з етики туризму (WCTE). (2023). Доповідь про порушення етики у туризмі. URL: <https://www.unwto.org/ethics-committee>

Тема 3. Екологічна компонента соціальної відповідальності в туризмі

План.

1. Суть та значення відповідального ставлення туристичних організацій до довкілля.
2. Програми з контролю забруднення та захисту довкілля, збереження природних ресурсів, дотримання екологічних стандартів тощо.
3. Міжнародний та український досвід впровадження принципів екологічної відповідальності в туризмі.

Екологічна відповідальність у туризмі – це комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище та сприяння сталому розвитку.

Чому це важливо впроваджувати екологічну відповідальність у туризмі? Туризм споживає значні природні ресурси (вода, енергія, земля). Масовий туризм призводить до забруднення, деградації екосистем і втрати біорізноманіття. Екологічно відповідальний підхід забезпечує довгострокову привабливість туристичних регіонів.

Принципи екологічної відповідальності в туризмі:

1. Ефективне використання ресурсів (енергоощадні технології, зменшення відходів від діяльності підприємств туристичної індустрії).
2. Збереження біорізноманіття (захист рідкісних видів, обмеження доступу до вразливих територій).
3. Екологічна освіта туристів (інформування про правила поведінки в природі).

Сьогодні ці екологічні принципи впроваджують провідні готельні мережі (наприклад, Radisson Blu), відмовляючись від одноразового пластику, використовуючи сонячні батареї та підтримуючи локальні екопроекти.

Міжнародні та корпоративні ініціативи:

- системи екологічного менеджменту (ISO 14001) – стандарти для зниження рівня забруднення оточуючого середовища;
- програма «Зелений ключ» (Green Key) – сертифікація готелів за екологічними критеріями;
- Zero Waste Tourism – концепція повного відмовлення від сміття (наприклад, на Балі).

Конкретні заходи, які впроваджують підприємства туристичної індустрії для збереження оточуючого середовища:

- заходи водозбереження: установка сенсорних змішувачів, використання дощової води;
- заходи із енергоефективність: LED-освітлення, геотермальне опалення;
- заходи із переробка відходів: роздільний збір сміття, компостування органіки.

Сьогодні представники української сфери туризму та гостинності також не залишаються осторонь екологічних ініціатив. Так карпатські еко-готелі використовують деревину з відновлюваних джерел і локальні продукти. Дунайський біосферний заповідник пропонує екотуризм із обмеженням антропогенного навантаження. Таких прикладів досить багато.

Світові кейси дбайливого ставлення до екосистем в контексті діяльності туристичної індустрії: Коста-Рика – 98% електроенергії з відновлюваних джерел, 30% території є національні парки; Словенія – це перша країна зі статусом «зеленого туристичного напрямку» (Green Destination).

Україна вже зараз реалізувала перші законодавчі ініціати щодо екологічної відповідальності: Закон «Про основи сталого розвитку» (2021) – закріплює екологічні вимоги до бізнесу. В Карпатському регіоні реалізується проєкт «Еко-тур» покликаний підтримати малі готельні комплекси даного регіону.

У той же час в Україні для реалізації екологічних ініціатив в галузі туризму існує ціла низка проблем: недостатня інфраструктура для переробки відходів у туристичних зонах; відсутність єдиних стандартів для еко-сертифікації, що ускладнює обрання програми сертифікації для суб'єктів господарювання..

Основний стратегічний напрямок руху української туристичної індустрії – це партнерство України з ЄС у рамках ініціативи Green Deal для модернізації туристичної галузі.

Питання для обговорення:

1. Чи можливий масовий туризм без шкоди для довкілля? Які компроміси існують?
2. Назвіть приклади українських туристичних об'єктів, які реалізують екологічні ініціативи. Чим вони ефективні?
3. Як туристи можуть сприяти збереженню природи під час подорожей?
4. Чи достатньо в Україні законодавчих стимулів для «зеленого» туризму? Що варто змінити?
5. Порівняйте досвід Коста-Рики та України у сфері екотуризму. Які уроки можна запозичити?

Рекомендована література:

1. UNEP. (2022). Зелений туризм: практичний посібник [Green Tourism: A Practical Guide]. URL: <https://www.unep.org/resources>
2. Weaver, D. (2021). Sustainable Tourism: Theory and Practice. Oxford University Press. 235 p/
3. Green Key International. (2023). Стандарти сертифікації для готелів. URL: <https://www.green-key.org>
4. Закон України. (2020). Про основи державної політики у сфері туризму № 324-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324-20>
5. Карпатський біосферний заповідник. (2023). URL: <https://kbz.in.ua/doslidzhuy/>

Тема 4. Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) в туризмі

План

1. Визначення КСВ.
2. Особливості КСВ на підприємствах туристичного бізнесу.

В сучасному світі туризм — одна з найдинамічніших галузей економіки, яка має значний вплив на соціальне, економічне та екологічне середовище. Через масштабність своєї діяльності туристичні підприємства несуть відповідальність перед суспільством, тому концепція корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) стає ключовим елементом їх розвитку. КСВ є важливою складовою туристичної індустрії тому що: туризм зачіпає інтереси місцевих громад, екосистеми та культурної спадщини; відповідальний підхід до бізнесу формує позитивний імідж компанії та залучає свідомих споживачів; держави та міжнародні організації (наприклад, UNWTO) заохочують сталий розвиток туризму.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) — це добровільна інтеграція соціальних, екологічних та етичних аспектів у бізнес-стратегію компанії з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів).

Основні принципи КСВ

1. Відповідальність перед суспільством (підтримка соціальних проєктів, благодійність).
2. Екологічна стійкість (зменшення шкідливого впливу на довкілля).
3. Економічна ефективність (довгострокова прибутковість через відповідальні практики).
4. Дотримання прав людини та трудових стандартів (чесна заробітна плата, безпека працівників).
5. Взаємодія з місцевими громадами (розвиток регіонів, підтримка малого бізнесу).

Найпоширенішою формою корпоративної соціальної відповідальності є модель КСВ за А. Керролом (1991):

- економічна відповідальність (прибуток для власників та вчасна зарплата для працівників);
- правова відповідальність (дотримання законів).
- етична відповідальність (дії "понад закон");
- філантропічна відповідальність (добровільна підтримка суспільства).

Особливості КСВ у туристичному бізнесі проявляються через специфічні риси даної сфери діяльності: висока залежність від природних ресурсів (готелі, пляжі, заповідники); вплив на місцеві культури (масовий туризм може руйнувати традиції); сезонність (нестабільна зайнятість, соціальна напруга). Напрями КСВ у туризмі:

1. Екологічна відповідальність проявляється шляхом зменшення забруднення (зокрема, використання сонячних батарей у готелях та заборона одноразового пластику); заходи із збереження біорізноманіття (наприклад, фінансування національних парків від TUI Care Foundation, розвиток екотуризму без втручання в природу).

2. Соціальна відповідальність проявляється через захист прав працівників: (навчання персоналу зокрема в «Assor Hotels»; заборона дитячої праці у туристичних зонах), підтримку місцевих громад (закупівля продуктів у фермерів; розвиток сільського туризму).

3. Економічна стійкість проявляється шляхом визначення справедливих цін для місцевих виробників та через заходи проти "утисків" інтересів місцевих жителів через туризм (наприклад, Барселона, Венеція).

4. Культурна відповідальність – це захист історичних пам'яток (цими проблемами опікується UNESCO); це можуть бути етнографічні тури без експлуатації традицій (наприклад, майстер-класи з народних ремесел).

Приклади успішних КСВ-ініціатив у туризмі: TUI Group – програма "Better Holidays, Better World" (зменшення CO₂, підтримка дітей у країнах, що розвиваються); Intrepid Travel – угода з ООН щодо сталого туризму. В Україні також є багато закладів гостинності, які впроваджують принципи КСВ у своїй діяльності.

КСВ у туризмі — це не просто тренд, а необхідність для майбутнього галузі. Впровадження відповідальних практик в діяльності туристичних підприємств підвищує лояльність клієнтів і дає конкурентні переваги. Найефективніші програми поєднують екологію, соціум та економіку.

Питання для обговорення (доповнені):

1. Чи можуть малі туристичні підприємства дозволити собі КСВ? Які найпростіші кроки вони можуть зробити?

2. Як збалансувати інтереси туристів і місцевих жителів, щоб уникнути "овертуризму"?

3. Чи є в Україні законодавчі стимули для КСВ у туризмі?

4. Які ризики несе "грінвошинг" (підміна КСВ маркетингом)?

Рекомендована література:

1. Carroll, A. (1991). Піраміда корпоративної соціальної відповідальності [The Pyramid of Corporate Social Responsibility]. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.

2. TUI Group. (2023). Звіт про сталий розвиток "Better Holidays, Better World". URL: <https://www.tuigroup.com/en-en/sustainability>

3. Accor Hotels. (2022). Програма "Planet 21". URL: <https://all.accor.com/sustainability>

4. Нова Пошта. (2023). Звіт з КСВ. URL: <https://novaposhta.ua/csr>

5. European Commission. (2021). Європейський зелений курс та туризм [EU Green Deal]. URL: <https://ec.europa.eu/green-deal>

Тема 5. Соціально-відповідальність та професійна етика працівник туристичної індустрії.

План

1. Соціально-психологічні аспекти розвитку туризму в контексті потреб особистості.

2. Основні принципи соціальної відповідальності і норми професійної етики.

3. Професійна етика працівників тур бізнесу в процесах ділового спілкування та обслуговування.

Туристична індустрія, будучи однією з найдинамічніших галузей світової економіки, має значний вплив не лише на економічні процеси, а й на соціальні, культурні та екологічні аспекти життя суспільства. У цьому контексті соціальна відповідальність та професійна етика працівників туристичної сфери стають ключовими факторами успішного та сталого розвитку індустрії.

Соціально-психологічні аспекти розвитку туризму безпосередньо пов'язані з потребами особистості. Кожен турист має певні очікування від подорожі, які ґрунтуються на його індивідуальних потребах та мотивації. За пірамідою потреб Маслоу, туристичні послуги мають задовольняти різні рівні потреб: від базових фізіологічних (харчування, проживання) до потреб у безпеці, соціальній приналежності, повазі та самореалізації. Наприклад, для одних туристів важливим є комфорт і безпека, тоді як для інших — можливість самовираження через екстремальні види туризму або волонтерські програми.

Психологія обслуговування в туризмі вимагає від працівників високого рівня емоційного інтелекту. Вміння розпізнавати потреби клієнта, ефективно спілкуватися та вирішувати конфліктні ситуації є невід'ємною частиною професійної діяльності. Наприклад, турист із обмеженими можливостями потребує додаткової уваги та спеціальних умов, а затримка рейсу може викликати стресову ситуацію, яку потрібно вміти вирішувати швидко та ефективно. Дослідження показують, що більшість скарг у готелях виникають саме через недостатню емоційну підтримку персоналу, що підкреслює важливість психологічних аспектів у обслуговуванні.

Основні принципи соціальної відповідальності в туризмі охоплюють три ключові напрями: екологічну відповідальність, соціальну справедливість та економічну стійкість. Екологічна відповідальність передбачає зменшення негативного впливу на довкілля, наприклад, через відмову від одноразового пластику чи підтримку національних парків. Соціальна справедливість включає справедливу оплату праці місцевим співробітникам, повагу до прав корінних

народів та захист культурної спадщини. Економічна стійкість реалізується через підтримку місцевих виробників і малого бізнесу, що сприяє розвитку регіонів.

Професійна етика працівників туристичної індустрії вимагає дотримання певних норм і стандартів. Для туроператорів це, перш за все, прозорість у формуванні цін та чесність у описі турпродуктів. Наприклад, використання фотошопованих зображень для реклами пляжів може призвести до розчарування клієнтів і втрати довіри. Для гідів важливо уникати нав'язування власних поглядів і поважати культурні особливості країни перебування. Яскравим прикладом порушення етики є історія, коли компанія TUI звільнила гіда за расистські коментарі під час екскурсії в Індії, що суперечило їхньому етичному кодексу.

У процесі ділового спілкування працівники туристичної сфери повинні дотримуватися високих стандартів етики. Пунктуальність, відповідний дрес-код, вміння вести переговори — все це складові професійного іміджу. Наприклад, у країнах Азії запізнення вважається знаком неповаги, тоді як у деяких західних країнах дозволяється більш неформальний стиль спілкування. Обслуговування клієнтів має ґрунтуватися на: оцінюванні потреб, проактивності і повазі. Це означає, що працівник повинен вміти розпізнати потреби клієнта, запобігати потенційним проблемам і завжди ставитися до клієнта з повагою, навіть у конфліктних ситуаціях.

Сьогодні, коли технології активно проникають у сферу туризму, важливо пам'ятати, що AI-чатботи та інші інновації не зможуть повністю замінити людської емпатії та індивідуального підходу. Туризм залишається сферою, де особистий контакт і вміння спілкуватися грають вирішальну роль.

Варто підкреслити, що соціальна відповідальність і професійна етика — це не лише вимоги до працівників, а й інвестиція в репутацію бізнесу. Компанії, які дотримуються цих принципів, отримують довіру клієнтів, зменшують ризики конфліктів і сприяють сталому розвитку туристичної індустрії в цілому. Найважливішою якістю працівника туристичної сфери є здатність балансувати між комерційними інтересами та моральними принципами, що робить його професіоналом у повному значенні цього слова.

Питання для обговорення:

1. Чи згодні ви з твердженням: *"Турист завжди правий"*? Як дотримуватися цього принципу, не порушуючи етику?
2. Уявіть, що ви власник турфірми. Які 3 правила етики ви внесли б до кодексу своїх працівників? Чому саме ці?
3. Чи потрібен єдиний міжнародний стандарт етики для туристичних працівників? Хто має його розробляти?
4. Як заохотити туристів обирати соціально відповідальні компанії? Чи спрацюють рейтинги, сертифікати (наприклад, "Green Key")?

Рекомендована література:

1. Маслоу, А. (1954). Мотивація та особистість [Motivation and Personality]. Нью-Йорк: Harper & Row.
2. Goleman, D. (1995). Емоційний інтелект [Emotional Intelligence]. Нью-Йорк: Bantam Books.
3. UNWTO. (2020). Керівництво з етики для туристичних працівників. URL: <https://www.unwto.org/ethics-toolkit>
4. Носа Б. М. Діловий етикет в туризмі: методичні рекомендації для самостійної підготовки студентів галузі знань: 1401; 24 "Сфера обслуговування", напряму підготовки: 6.140103 "Туризм"; спеціальності: 242 "Туризм".– Ужгород: ПП "Інвазор", 2016. 42 с.
5. American Hotel & Lodging Association. (2021). Стандарти обслуговування клієнтів у готелях. URL: <https://www.ahla.com>

Тема 6. Відповідальний турист – це про що?

План

1. Як стати відповідальним туристом
2. Поради відповідальним мандрівникам від UNWTO

Сьогодні, коли туризм став глобальним явищем, особливого значення набуває концепція відповідального туризму. Всесвітня туристична організація

(UNWTO) визначає відповідального туриста як особистість, яка усвідомлює вплив своїх подорожей на довкілля, культуру та місцеві громади, і свідомо обирає практики, що мінімізують негативні наслідки та максимізують позитивний вплив.

Стати відповідальним туристом – це процес, який починається ще на етапі планування подорожі. Перший крок – зробити свідомий вибір напрямку. Краще віддавати перевагу менш популярним місцям у позасезоння, щоб зменшити навантаження на переповнені туристичні центри. При бронюванні житла варто обирати готелі та гостьові будинки, які мають екологічні сертифікати, використовують відновлювані джерела енергії та реалізують програми з переробки відходів.

Важливим аспектом є транспорт. Найбільш екологічними варіантами вважаються поїзди та автобуси. Якщо ж не вдається уникнути авіаперельоту, можна компенсувати вуглецевий слід через спеціальні програми. Багато авіакомпаній пропонують таку опцію при покупці квитків.

Під час самої подорожі відповідальний турист дотримується кількох ключових принципів. По-перше, це повага до місцевих традицій і звичаїв. Перед поїздкою варто вивчити культурні особливості регіону – правила поведінки в храмах, традиції одягу, норми спілкування. Наприклад, у багатьох азійських країнах вважається неввічливим торкатися голови іншої людини або вказувати на щось ногами.

По-друге, це екологічна свідомість. Відповідальний турист завжди має з собою багаторазову пляшку для води, відмовляється від пластикових пакетів і одноразового посуду, сортує сміття там, де це можливо. У природних заповідниках важливо дотримуватися встановлених маршрутів, не залишати написів і не зривати рослини.

Економічна підтримка місцевих громад - ще один важливий принцип. Краще обирати сімейні кафе замість міжнародних мереж, купувати сувеніри безпосередньо у місцевих майстрів, користуватися послугами місцевих гідів. Такі дії допомагають розвитку регіональної економіки та збереженню традиційних ремесел.

UNWTO пропонує туристам конкретні поради для відповідальних подорожей. Серед них – використання громадського транспорту або велосипедів замість таксі, відмова від послуг, що експлуатують тварин (наприклад, катання на слонах), повага до місцевих екосистем (не годувати диких тварин, не торкатися коралів під час дайвінгу).

Після повернення додому відповідальний турист може продовжити свою місію – ділитися досвідом у соцмережах, підтримувати екологічні ініціативи, надавати чесні відгуки про готелі та туроператорів, звертаючи увагу на їхню соціальну та екологічну політику.

Важливо розуміти, що відповідальний туризм – це не про жертви чи обмеження, а про свідомий вибір. Кожне рішення – від способу пересування до вибору сувенірів – має значення. Об'єднавши зусилля, туристи можуть сприяти збереженню унікальних куточків нашої планети для майбутніх поколінь.

Питання для обговорення:

1. Чи готові ви платити більше за екологічно чисті туристичні послуги?
2. Як відрізнити справжній відповідальний туризм від "greenwashing"?
3. Чи може турист вплинути на збереження місцевих культур?
4. Які 3 речі у вашому чемодані найбільше шкодять природі?
5. Чи варто обмежувати туризм у найпопулярніших місцях?

Рекомендована література:

1. UNWTO. (2021). Поради для відповідальних туристів [Tips for Responsible Travelers]. URL: <https://www.unwto.org/responsible-travel>
2. The International Ecotourism Society. (2023). Екотуризм: принципи та практики. URL: <https://ecotourism.org>
3. WWF. (2022). Як зменшити вуглецевий слід під час подорожей. URL: <https://www.wwf.org.ua>
4. Responsible Travel. (2023). Довідник відповідального туриста. URL: <https://www.responsibletravel.com>
5. Greenpeace. (2021). Пластик у туризмі: як уникнути? URL: <https://www.greenpeace.org/ukraine/>

Тема 7. Сталый туризм – туризм майбутнього

План

1. Сучасний стан туристичної індустрії
2. Кроки для сталого майбутнього

Сьогодні туристична індустрія стоїть на порозі глобальних змін. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), до 2030 року кількість міжнародних туристів може досягти 1,8 мільярда осіб на рік. Таке стрімке зростання створює серйозний тиск на екосистеми, інфраструктуру та місцеві спільноти. Саме тому концепція сталого туризму стає не просто модним трендом, а необхідністю для майбутнього галузі.

Сучасний стан туристичної індустрії вимагає термінових змін. Масовий туризм уже призвів до серйозних проблем у багатьох регіонах світу. Венеція страждає від перенаселення туристами, коралові рифи гинуть через неконтрольований дайвінг, а місцеві мешканці в таких містах, як Барселона чи Прага, все частіше виступають проти туристів через підвищення цін на житло та зниження якості життя. За останні 10 років кількість країн, що впроваджують обмеження на туризм, зросла на 40%. Ці цифри ясно демонструють: індустрія туризму більше не може розвиватися за старою моделлю.

Сталый туризм пропонує новий підхід до організації подорожей. Його основна мета - задовольняти потреби сучасних туристів, не обмежуючи можливості майбутніх поколінь. Це досягається через три ключові принципи: екологічну стійкість (мінімізація впливу на природу), соціокультурну відповідальність (повага до місцевих традицій) та економічну ефективність (справедливий розподіл доходів).

Для переходу до сталого майбутнього необхідно вжити низку конкретних кроків. Перший – це зміна моделі поведінки туристів. Замість швидкого "чек-іну" у максимальній кількості місць варто обирати повільні подорожі з глибоким зануренням у місцеву культуру. Наприклад, провести тиждень в одному регіоні, замість того щоб "пробігти" по п'яти країнам за десять днів. Другий крок – розвиток інфраструктури. Готелі повинні переходити на відновлювані джерела

енергії, системи повторного використання води та екологічні будматеріали. Вже зараз близько 25% європейських готелів мають сертифікати екологічної відповідальності.

Третій важливий крок – підтримка місцевих громад. Туроператори мають розробляти маршрути, які включають відвідини сімейних підприємств, майстерень традиційних ремесел та локальних ринків. Це дозволяє до 70% коштів, витрачених туристами, залишатися в регіоні, на відміну від 20-30% при традиційному туризмі. Четвертий напрямок - регуляторні заходи. Багато країн вже впроваджують системи квотування відвідувачів, підвищені збори за в'їзд у заповідні зони або обмеження на круїзні лайнери.

Особливу увагу варто приділити інноваціям у галузі транспорту. Розвиток електричного транспорту, використання біопалива в авіації, створення велосипедної інфраструктури – все це допомагає зменшити вуглецевий слід туризму. Наприклад, Швейцарія активно розвиває систему поїздів для туристів, що дозволило зменшити кількість автомобільних пересувань у Альпах на 35%.

Важливу роль у переході до сталого туризму відіграє освіта. Туристи повинні отримувати повну інформацію про вплив своїх подорожей, а працівники індустрії - проходити спеціальні тренінги з екологічної відповідальності. Багато університетів вже включили принципи сталого туризму до своїх навчальних програм.

Україна також має великий потенціал для розвитку сталого туризму. Наші Карпати, дельти Дунаю, історичні міста можуть стати прикладами збалансованого туристичного розвитку. Для цього необхідно активізувати роботу з розвитку сільського зеленого туризму, створення екомаршрутів та підтримки місцевих виробників.

Сталий туризм – це не утопія, а реальна альтернатива, яка вже працює в багатьох країнах. Наприклад, у Бутані система "високої вартості, малого впливу" довела свою ефективність десятиліттями. Країни ЄС планують до 2030 року перевести третину туристичної індустрії на сталі принципи. Це означає, що майбутнє вже настає, і кожен з нас може стати його частиною – обираючи

відповідальні подорожі, підтримуючи місцеві спільноти та дбаючи про те, щоб наші сьогоденні мандрівки не забрали можливості у майбутніх поколінь.

Питання для обговорення:

1. Чи готові ви особисто відмовитись від популярних туристичних місць на користь менш відомих, але більш сталих напрямків?
2. Які конкретні обмеження для туристів (наприклад, квоти, підвищені збори) ви вважаєте прийнятними для захисту унікальних місць?
3. Чи може сталий туризм бути доступним для всіх верств населення, чи це лише "розкіш" для заможних?
4. Як відрізнити справжні сталі туристичні проекти від звичайного маркетингу?
5. Чи варто обмежувати авіаперельоти – основний джерело вуглецевого сліду в туризмі? Які альтернативи ви бачите?

Рекомендована література:

1. Hall, C.M. (2019). Сталий туризм: глобальні виклики [Sustainable Tourism: Global Challenges]. Лондон: Routledge.
2. UNWTO. (2023). Прогнози розвитку сталого туризму до 2030 року. URL: <https://www.unwto.org/future-tourism>
3. European Travel Commission. (2022). Інновації в сталому туризмі. URL: <https://etc-corporate.org>
4. Державна служба туризму України. (2023). Стратегія сталого туризму в Україні. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
5. Регенеративний туризм: переосмислення подорожей, щоб оздоровити та оживити наш світ. Forest Friends. 24.11.2024. URL: <https://forestfriends.eco/uk/regenerative-tourism-a-new-paradigm-for-sustainable-travel/?add-to-cart=345>

3. ЗАВДАННЯ ТА ТЕМИ РЕФЕРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема 1. Соціальна відповідальність як чинник стійкого розвитку.

Практичні завдання:

1. Оберіть будь-яку українську компанію та проаналізуйте її звіт про сталий розвиток або соціальні ініціативи. Визначте:

- які принципи СВ (з Глобального договору ООН або SDGs) вона реалізує?
- які соціальні/екологічні проблеми України допомагає вирішити?

Формат: презентація або письмовий звіт (1-2 сторінки).

2. Розробіть соціально відповідальний проект для готелю чи туроператора.

Наприклад:

- програма підтримки місцевих ремісників (сувеніри з їхньою продукцією);
- еко-освітні екскурсії для школярів.

Формат: бізнес-план на 1 сторінку з описом цілей, цільової аудиторії та очікуваного впливу.

3. Знайдіть приклади реклами туристичних послуг в Україні, які можуть бути "грінвошингом" (мінімізація екологічного впливу без реальних дій).

Проаналізуйте:

- чому це може бути оманною?
- які критерії допомогли б відрізнити справжню соціальну відповідальність?

Формат: Створіть чек-лист з 5 пунктами для виявлення грінвошингу.

Тест:

1. *Хто з перелічених вчених вперше запровадив концепцію філантропії бізнесу у XIX ст.?*

- a) Мілтон Фрідман;
- b) Ендрю Карнегі;
- c) Едвард Фрімен;
- d) Говард Боуен.

2. *Яка концепція соціальної відповідальності передбачає облік інтересів усіх зацікавлених сторін?*

- a) теорія акціонерів;
- b) концепція стейкхолдерів;
- c) теорія максимізації прибутку;
- d) філантропічна модель.

3. Скільки принципів включає Глобальний договір ООН (2000)?

- a) 5;
- b) 10;
- c) 15;
- d) 17.

4. Який міжнародний стандарт регулює соціальну відповідальність?

- a) ISO 9001;
- b) ISO 14001;
- c) ISO 26000;
- d) ISO 45001.

5. Яка українська компанія є прикладом активної корпоративної соціальної відповідальності?

- a) Roshen;
- b) Нова пошта;
- c) Фокстрот;
- d) Епіцентр.

6. ESG-критерії включають:

- a) екологію, соціальну сферу, управління;
- b) економіку, стратегію, глобалізацію;
- c) ефективність, стабільність, гроші;
- d) жоден з варіантів.

7. Що НЕ є проблемою розвитку соціальної відповідальності в Україні?

- a) слабка державна підтримка;
- b) висока обізнаність малого бізнесу;
- c) недостатнє фінансування;
- d) відсутність єдиних стандартів.

8. Який документ регулює стратегію сталого розвитку України до 2030 року?

- a) державна програма "Зелена економіка";
- b) національна стратегія сталого розвитку;
- c) план дій ЄС-Україна;
- d) концепція соціального захисту.

9. Що таке інституціоналізація соціальної відповідальності?

- a) добровільні ініціативи бізнесу;
- b) закріплення принципів у законах, кодексах, програмах;
- c) фінансування соціальних проєктів;
- d) створення благодійних фондів.

10. Яка організація в Україні займається популяризацією сталого розвитку?

- a) Державна служба туризму;
- b) ВГО "Зелений фонд";
- c) Асоціація туроператорів;
- d) Торгово-промислова палата;

Теми реферативних досліджень:

1. Від філантропії до ESG: історичний розвиток концепції соціальної відповідальності.
2. Соціальна відповідальність в туризмі: міжнародні стандарти vs українські реалії.
3. Як війна вплинула на розвиток соціальної відповідальності в Україні?

Тема 2. Етика в туризмі

Практичні завдання:

1. Оберіть реальний випадок порушення етики в туризмі (наприклад, дискримінація туристів, шахрайство туроператорів, експлуатація тварин у розвагах).

- проаналізуйте його з точки зору Глобального етичного кодексу туризму;

- запропонуйте шляхи вирішення проблеми.

Формат: презентація (5-7 слайдів) або письмовий аналіз (1-2 сторінки).

2. Створіть короткий Кодекс етики (5-7 пунктів) для гіпотетичної туристичної фірми. При цьому врахуйте:

- відносини з клієнтами (чесність, прозорість).

- повага до місцевих культур.

- екологічні принципи.

Формат: інфографіка або креативний плакат.

3. Ділова гра "Етична дилема в туризмі": розіграйте сценарії, де потрібно прийняти етично складне рішення:

- туроператор отримує вигідну пропозицію від готелю, який порушує права працівників. Чи варто співпрацювати?

- гід чує, що туристи сміються з місцевих традицій. Як реагувати?

- клієнт просить "договірний" чек для відкату. Що робити?

Формат: рольова гра в групах по 3-4 особи з подальшим обговоренням.

Тести

1. Що є основним завданням етики туризму?

a) максимізація прибутку туроператорів;

b) забезпечення сталого та відповідального розвитку галузі;

c) збільшення кількості туристів у популярних місцях;

d) заохочення масового туризму.

2. Який документ вперше закріпив принципи етичного туризму на міжнародному рівні?

a) Рамкова конвенція ЮНВТО (2017);

b) Глобальний етичний кодекс туризму (1999);

c) Цілі сталого розвитку ООН (2015);

d) Українська декларація з туризму.

3. Який принцип ГЕКТ забороняє експлуатацію людей у туризмі?

a) принцип 6 ("Обов'язки зацікавлених сторін");

b) принцип 10 ("Боротьба з експлуатацією людей");

- c) принцип 4 ("Туризм – сфера використання культурної спадщини");
- d) принцип 7 ("Право на туризм").

4. Що відрізняє Рамкову конвенцію ЮНВТО від Глобального етичного кодексу туризму?

- a) конвенція має рекомендаційний характер;
- b) конвенція є юридично обов'язковою для країн-підписантів;
- c) кодекс регулює лише екологічні аспекти;
- d) різниці немає.

5. Яка функція Всесвітнього комітету з етики туризму (WCTE)?

- a) видача ліцензій туроператорам;
- b) аналіз порушень етики та розробка рекомендацій;
- c) фінансування туристичних стартапів;
- d) організація масових туристичних заходів.

6. Який приклад порушення етики в туризмі?

- a) використання місцевих продуктів у готелі;
- b) "темний туризм" до зон військових конфліктів;
- c) підтримка місцевих ремісників;
- d) залучення місцевих гідів.

7. Який принцип ГЕКТ передбачає повагу до культурних традицій?

- a) принцип 1 ("Сприяння взаєморозумінню між народами");
- b) принцип 2 ("Турист – носій культурного обміну");
- c) принцип 5 ("Туризм – вигідний для країн перебування");
- d) принцип 9 ("Права працівників туристичної галузі").

8. Чому Україні важливо ратифікувати Рамкову конвенцію ЮНВТО?

- a) щоб збільшити кількість туристів;
- b) для інтеграції міжнародних стандартів етики в національне законодавство;
- c) для отримання фінансування від ООН;
- d) це не є пріоритетом.

9. Що таке "культурне присвоєння" у туризмі?

- a) вивчення місцевих традицій;
- b) неповажне використання або спрощення культурних символів;
- c) підтримка місцевих фестивалів;
- d) залучення місцевих екскурсуючих.

10. Яка дія є прикладом етичної практики в готельному бізнесі?

- a) використання одноразового пластику;
- b) програми зі зменшення відходів і підтримки місцевих виробників;
- c) експлуатація працівників;
- d) ігнорування екологічних стандартів.

Теми рефератів

1. Глобальний етичний кодекс туризму: історія, принципи, значення для світової індустрії
2. Як Рамкова конвенція ЮНВТО впливає на національне законодавство в туризмі?
3. Всесвітній комітет з етики туризму (WCTE): функції, кейси, перспективи.

Тема 3. Екологічна компонента соціальної відповідальності в туризмі.

Практичні завдання

1. Складіть перелік екологічних критеріїв, які можуть використовувати туристичні, готельні, ресторани підприємства для зменшення впливу на довкілля (наприклад, використання енергоощадних ламп, відмова від одноразового пластику, сортування відходів). Обґрунтуйте важливість кожного пункту.

Формат: 1-2 сторінки А4 у текстовому або у табличному форматі.

2. Оберіть будь-який український або зарубіжний готель, який позиціонує себе як «екофрендлі». Дослідіть його екологічні ініціативи (енергоефективність, переробка відходів тощо) та оцініть їх ефективність.

Формат: 2–3 сторінки або презентація (5–7 слайдів)

3. Створіть буклет або пост у соціальних мережах, який інформує туристів про правила екологічно відповідальної поведінки під час подорожей (економія води, сортування сміття, повага до місцевих екосистем).

Формат: індивідуально або робота у групі по 2-4 особи; буклет, або графічний пост в соціальних мережах.

Тести

1. *Що таке екологічна відповідальність у туризмі?*
  - a) *максимізація прибутку туроператорів;*
  - b) *мінімізація негативного впливу на довкілля;*
  - c) *збільшення кількості туристів.*
2. *Який міжнародний стандарт регулює екологічний менеджмент?*
  - a) *ISO 9001;*
  - b) *ISO 14001;*
  - c) *ISO 22000;*
3. *Яка країна є лідером у сфері «зеленого» туризму?*
  - a) *Коста-Рика;*
  - b) *США;*
  - c) *Китай.*
4. *Що таке програма «Зелений ключ» (Green Key)?*
  - a) *система знижок для туристів;*
  - b) *сертифікація готелів за екологічними критеріями;*
  - c) *стратегія розвитку масового туризму.*
5. *Який принцип екологічної відповідальності передбачає обмеження доступу до вразливих територій?*
  - a) *ефективне використання ресурсів;*
  - b) *збереження біорізноманіття;*
  - c) *екологічна освіта.*
6. *Який закон України закріплює екологічні вимоги до бізнесу?*
  - a) *Закон «Про туризм»;*

- b) Закон «Про основи сталого розвитку»;*
  - c) Закон «Про заповідники».*
7. *Що таке Zero Waste Tourism?*
- a) концепція повного відмови від сміття;*
  - b) Стратегія збільшення туристичного потоку;*
  - c) Метод економії коштів у готелях.*
8. *Який приклад екологічної ініціативи в українських Карпатах?*
- a) використання дерев'яних будівель і локальних продуктів;*
  - b) будівництво великих готелів;*
  - c) використання одноразового пластику.*
9. *Яка проблема існує в Україні для розвитку «зеленого» туризму?*
- a) надлишок екологічних стандартів;*
  - b) відсутність інфраструктури для переробки відходів*
  - c) занадто мало туристів.*
10. *Яка ініціатива ЄС сприяє «зеленому» туризму в Україні?*
- a) Green Deal;*
  - b) Schengen Agreement;*
  - c) Erasmus+.*

Теми реферативних досліджень

1. Міжнародний досвід впровадження екологічної відповідальності в туризмі.
2. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні.
3. Роль туристів у збереженні довкілля: правила екологічно відповідальних подорожей

Тема 4. Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) в туризмі

Практичні завдання

1. Оберіть будь-яку відому туристичну компанію (наприклад, TUI, Intrepid Travel, Accor або українську мережу готелів). Дослідіть її офіційний сайт, звіти з КСВ або публікації в ЗМІ. Заповніть таблицю:

Характеристика КСВ

Напрямок КСВ (екологічний, соціальний, економічний, культурний)	Конкретні ініціативи компанії	Як це впливає на стейкхолдерів (громади, довілля, працівників)?
Екологічний	Зменшення використання пластику в готелях	Менше забруднення океану, позитивний імідж для клієнтів

Поясніть:

Чи є ці ініціативи ефективними? Чому?

Що ще могла б зробити ця компанія для підвищення соціальної відповідальності?

Формат: заповнена таблиця із підсумковими висновками, що дають відповіді на поставлені питання

2. Уявіть, що Ви керівник невеликого закладу гостинності (можна обрати реальний туристичний комплекс) в Карпатах. Розробіть план КСВ-дій на рік, враховуючи такі напрями:

- екологія (енергоефективність, переробка сміття, захист природи).
- соціальна відповідальність (умови праці, підтримка місцевих жителів).
- культурна відповідальність (популяризація традицій, співпраця з майстрами).

Які переваги отримає підприємство від цих змін?

Як можна залучити туристів до підтримки КСВ-ініціатив?

Формат: 1 сторінка друкованого тексту у схематичному (дерево цілей) чи описовому форматі із обґрунтованими висновками, які дають відповіді на поставлені питання), або презентація 5-7 слайдів.

3. Підготуйте аргументи **за** і **проти** масового туризму (наприклад, у таких місцях, як Барселона, Рим чи Париж). Запропонуйте альтернативи для

зменшення негативного впливу (наприклад, обмеження кількості туристів, розвиток сільського туризму).

Чи можна поєднувати масовий туризм із принципами КСВ? Як?

Які країни чи компанії вже успішно вирішують цю проблему?

Формат: можна провести дебати в групі або написати есе (1-2 сторінки).

Тести

1. Що таке корпоративна соціальна відповідальність (КСВ)?
  - a) виплата податків державі;
  - b) добровільна інтеграція соціальних, екологічних та етичних аспектів у бізнес-стратегію;
  - c) максимізація прибутку без обмежень;
  - d) лише благодійність.
2. Який із перелічених принципів не відноситься до КСВ у туризмі?
  - a) екологічна стійкість;
  - b) максимальна експлуатація ресурсів;
  - c) підтримка місцевих громад;
  - d) дотримання трудових стандартів.
3. Яка модель КСВ передбачає економічну, правову, етичну та філантропічну відповідальність?
  - a) модель Портера;
  - b) модель Керролла;
  - c) модель SWOT;
  - d) модель PEST.
4. Який напрямок КСВ у туризмі пов'язаний із захистом біорізноманіття?
  - a) економічна стійкість;
  - b) екологічна відповідальність;
  - c) культурна відповідальність;
  - d) маркетингова стратегія.
5. Який приклад не є проявом соціальної відповідальності туркомпанії?
  - a) навчання персоналу;

- b) заборона дитячої праці;*
  - c) збільшення цін для туристів без причин;*
  - d) підтримка місцевих виробників.*
6. *Що таке "екотуризм" у контексті КСВ?*
- a) масові тури в мегаполіси;*
  - b) відповідальні подорожі з мінімальним впливом на природу;*
  - c) дешеві автобусні тури;*
  - d) екстремальні види туризму.*
7. *Яка міжнародна організація заохочує сталий розвиток туризму?*
- a) NATO;*
  - b) UNWTO;*
  - c) FIFA;*
  - d) WHO.*
8. *Який із перелічених заходів допомагає зменшити екологічний вплив готелів?*
- a) використання одноразового пластику;*
  - b) встановлення сонячних батарей;*
  - c) збільшення кількості кондиціонерів;*
  - d) відмова від сортування сміття.*
9. *Яка туристична компанія реалізує програму "Better Holidays, Better World"?*
- a) Booking.com;*
  - b) TUI Group;*
  - c) Expedia;*
  - d) Airbnb.*
10. *Чому КСВ важлива для туристичних підприємств?*
- a) це вимога закону;*
  - b) це дає конкурентні переваги та покращує імідж;*
  - c) це збільшує витрати компанії;*
  - d) це необхідно лише для великих корпорацій.*

Теми реферативних досліджень:

1. Корпоративна соціальна відповідальність у туризмі: сутність, принципи та світові практики.
2. Екологічна відповідальність туристичних підприємств: проблеми та рішення.
3. Соціальний та культурний вплив туризму: роль КСВ у захисті прав громад і спадщини.

Тема 5. Соціально-відповідальність та професійна етика працівників туристичної індустрії.

Практичні завдання

1. Опишіть реальну або гіпотетичну конфліктну ситуацію (наприклад: затримка рейсу, невідповідність готелю опису, культурне недорозуміння з гідом).

Проаналізуйте її з точки зору:

- потреб клієнта (за пірамідою Маслоу);
- помилок персоналу (емоційний інтелект, комунікація);
- порушень професійної етики.

Запропонуйте шляхи вирішення (наприклад: компенсація, вибачення, зміна підходу до спілкування).

Формат: індивідуальна робота на 1-2 аркуші.

2. Створіть власний Кодекс етики для працівників (гіда, менеджера з продажу, адміністратора готелю). Він має містити:

- основні принципи (повага, чесність, конфіденційність);
- заборонені дії (расистські коментарі, приховування інформації про тури);
- рекомендації з ділового спілкування (з клієнтами, колегами, місцевими жителями).

Формат: Презентація або інфографіка з прикладами (наприклад: "Як правильно повідомити про зміну маршруту").

3. Змоделюйте ситуацію "Складний клієнт". Розподіліть ролі: клієнт (наприклад: людина, яка незадоволена якістю екскурсії), працівник (менеджер, гід). Сценарії: клієнт вимагає повернення коштів через "неправдиву" рекламу; клієнт порушує норми поведінки (наприклад, не тверезий на екскурсії). Завдання: знайти компроміс, дотримуючись етичних норм. Критерії оцінки: вміння слухати, емоційний контроль, креативність у вирішенні проблем.

Формат: рольова гра в очно, або в онлайн-форматі.

Тести

1. Який із перелічених принципів є основою професійної етики в туризмі?
  - a) максимізація прибутку за будь-яку ціну;
  - b) повага до потреб клієнта та чесність;
  - c) приховування негативної інформації про тури;
  - d) ігнорування скарг клієнтів.
2. Що з переліченого відноситься до соціальної відповідальності туркомпанії?
  - a) використання дешевої робочої сили;
  - b) підтримка місцевих громад та екологічних ініціатив;
  - c) реклама неперевічених турпослуг;
  - d) відмова від співпраці з малим бізнесом.
3. Яка потреба за пірамідою Маслоу найчастіше задовольняється через туризм?
  - a) фізіологічні (сон, їжа);
  - b) безпека (стабільність, захист);
  - c) оціальна приналежність (спілкування);
  - d) самореалізація (творчість, розвиток).
4. Що таке емоційний інтелект у контексті туристичного обслуговування?
  - a) вміння працювати з цифрами;
  - b) здатність розуміти та керувати емоціями клієнтів;
  - c) використання складних технічних термінів;
  - d) ігнорування негативних відгуків.
5. Який із наведених прикладів порушує професійну етику гіда?

- a) дотримання часу екскурсії;
  - b) нав'язування власних політичних поглядів туристам;
  - c) використання історично достовірних фактів;
  - d) допомога туристам з обмеженими можливостями.
6. Що з переліченого є прикладом екологічної відповідальності готелю?
- a) використання одноразового пластику;
  - b) встановлення сонячних батарей;
  - c) відмова від сортування сміття;
  - d) ігнорування енергозбереження.
7. Яка якість є найважливішою для працівника туристичної сфери?
- a) агресивність у продажах;
  - b) байдужість до потреб клієнтів;
  - c) емпатія та комунікабельність;
  - d) непунктуальність.
8. Що з переліченого є прикладом порушення етики гідом?
- a) використання історично точних фактів;
  - b) нав'язування туристам покупок у "потрібних" магазинах;
  - c) допомога людям з обмеженими можливостями;
  - d) пунктуальність.
9. Який документ зазвичай регламентує норми етики для працівників туристичної компанії?
- a) кодекс професійної етики;
  - b) довідка про доходи;
  - c) рекламний буклет;
  - d) договір з клієнтом.
10. Яка ситуація вимагає від менеджера з туризму етичного втручання?
- a) клієнт просить пораду щодо ресторану;
  - b) клієнт хоче замовити тур у зону військового конфлікту;
  - c) запит про розклад екскурсій;
  - d) пропозиція залишити позитивний відгук.

Теми реферативних досліджень

1. Професійна етика працівників туристичної сфери: сучасні стандарти та виклики.
2. Соціальна відповідальність туристичних підприємств: вплив на місцеві громади та довкілля.
3. Емоційний інтелект у туристичному сервісі: чому він важливіший за технології?

Тема 6. Відповідальний турист – це про що?

Практичні завдання

1. Оберіть будь-який туристичний напрямок (наприклад, Карпати, Львів, Волинь). Складіть 3-денний маршрут, враховуючи такі критерії:
  - використання екологічного транспорту (потяги, велосипеди, піші прогулянки);
  - проживання у еко-готелі або гостевому будинку зі збереженням ресурсів;
  - відвідування місцевих виробників (кафе з локальною кухнею, крамниці з ручною роботою).

Поясніть, як цей маршрут допомагає зменшити вуглецевий слід та підтримати місцеву громаду.

Формат: письмово на листах формату А4 або презентація у PowerPoint.

2. Створіть пам'ятку, де вказати 5 ключових правил відповідального туриста. Кожне правило має містити: короткий опис правила, візуалізацію (іконка, фото або малюнок), пояснення (чому це правило важливо виконувати?).

Формат: плакат, інфографіка або PDF-буклет; може бути створений у Canva, PowerPoint.

3. Оберіть місто/регіон (наприклад, Київ, Карпати, Одеса). Створіть цифрову або ручну мапу з позначками: еко-місця (готелі з переробкою сміття,

вегетаріанські кафе); локальні майстри (крамниці з ручними сувенірами); культурні об'єкти (музеї, де поважають історичну спадщину). Додайте короткі описи до кожного місця (чому варто туди завітати відповідальному туристу).

Формат: Google My Maps, Canva, PowerPoint, намальована мапа зі стікерами-позначками.

Тести.

1. Що таке «відповідальний туризм»?
  - a) подорожі з максимальним комфортом;
  - b) туризм, що враховує вплив на довкілля, культуру та місцеві громади;
  - c) виключно екстремальні подорожі.
2. Який транспорт найменше забруднює довкілля?
  - a) літак;
  - b) автомобіль;
  - c) поїзд або велосипед.
3. Чому варто купувати сувеніри у місцевих майстрів?
  - a) вони дешевші;
  - b) це підтримує локальну економіку та зберігає традиції;
  - c) вони завжди якісніші.
4. Що робити зі сміттям у природних заповідниках?
  - a) залишати на місці, якщо немає урн;
  - b) забирати з собою та сортувати;
  - c) закопувати в землю.
5. Як відповідальний турист може зменшити використання пластику?
  - a) взяти багаторазову пляшку та еко-сумку;
  - b) купувати воду в маленьких пляшках.
  - c) використовувати одноразовий посуд.
6. Чому важливо вивчати місцеві звичаї перед подорожжю?
  - a) щоб вражати місцевих своїми знаннями;
  - b) щоб уникнути випадкових образ та показати повагу;
  - c) це необов'язково.

7. Що таке «вуглецевий слід» у туризмі?

- a) кількість грошей, витрачених на подорож;
- b) обсяг викидів CO₂, пов'язаних із пересуванням та проживанням;
- c) відбитки ніг на піску.

8. Як можна компенсувати вуглецевий слід від авіаперельоту?

- a) купити бізнес-клас;
- b) скористатися програмами посадки дерев або підтримки екопроектів;
- c) відмовитися від подорожі назавжди.

9. Що з переліченого НЕ є принципом відповідального туриста?

- a) підтримка міжнародних мереж ресторанів;
- b) використання громадського транспорту;
- c) дотримання правил у священних місцях.

10. Як відповідальний турист може поширювати ідеї сталого туризму?

- a) ділитися досвідом у соцмережах та обирати еко-готелі;
- b) критикувати інших туристів;
- c) ігнорувати проблеми.

Теми реферативних досліджень.

1. Соціокультурна відповідальність туриста.
2. Економічна складова відповідального туризму.
3. Практичні поради для відповідальних туристів.

Тема 7. Сталий туризм – туризм майбутнього.

Практичні завдання

1. Оберіть туристичний об'єкт (парк, історичний центр міста, музей). Створіть квест із 5ма завданнями, які: навчають еко-принципам; підтримують місцевих.

Формат: PDF-інструкцію з картою та QR-кодами.

2. Придумайте та реалізуйте онлайн флешмоб з 3 кроками (наприклад: зробити фото "До/після" прибирання сміття на пляжі; викласти відео "Мій еко-

набір для подорожі"; позначити 3 людини – передати естафету; запустити в соцмережах з хештегом #БезСліду).

Формат: запусканий флешмоб у будь-якій соціальній мережі.

3. Протягом 7 днів запроваджуйте у своє життя 5 правил сталого туриста.

Серед таких можуть бути:

- використання лише багаторазові предмети (пляшка, сумка, посуд);
- закупка продуктів у місцевих виробників (фермерські лавки, крамниці з handmade);
- пересування пішки/велосипедом/громадським транспортом;
- сортування сміття (навіть якщо система в місті недосконала);
- розповсюдження досвіду у соцмережах (1 пост/сторіс на день).

Фіксуйте результати: що було найскладнішим, як це вплинуло на ваші звички/бюджет, чи змінилися ваші погляди на споживання? Напишіть креативний звіт за результатами експерименту.

Формат звіту: відеоблог (1-2 хв.) або інфографіка з даними та фото/замальовками.

Тести.

1. Що таке "повільний туризм"?

- a) подорожі з низькою швидкістю транспорту;
- b) глибоке занурення в культуру місця відвідування;
- c) відпочинок лише у власній країні.

2. Що таке "carrying capacity" (пропускна спроможність) у сталому туризмі?

- a) максимальна кількість туристів, яку може прийняти об'єкт без шкоди;
- b) вантажопідйомність туристичних автобусів;
- c) ліміт на безкоштовні екскурсії.

3. Чому "дикий туризм" (wild camping) часто критикують?

- a) через ризик пожеж і забруднення природи;
- b) через надто високі ціни;
- c) через брак комфорту.

4. *Яка технологія допомагає готелям зменшити витрати води?*
  - a) *системи рециркуляції дощу;*
  - b) *водопостачання за графіком;*
  - c) *автоматичні пральні.*
5. *Що таке "добровільний туристичний збір"?*
  - a) *знижка для групових турів;*
  - b) *податок, який турист може сплатити на підтримку місцевих проєктів;*
  - c) *страховий внесок.*
6. *Яка соціальна проблема виникає через масовий туризм у містах?*
  - a) *надто швидкий інтернет;*
  - b) *зростання цін на житло для місцевих;*
  - c) *забагато безкоштовних музеїв.*
7. *Як називається туризм, що фокусується на відновленні екосистем?*
  - a) *регенеративний туризм;*
  - b) *шопінг-туризм;*
  - c) *космічний туризм.*
8. *Що таке "інклюзивний туризм" у концепції сталого розвитку?*
  - a) *подорожі для людей з інвалідністю;*
  - b) *екскурсії виключно для VIP-клієнтів;*
  - c) *туризм у закритих резерваціях.*
9. *Який європейський регіон відомий як піонер "поважного трекінгу"?*
  - a) *Лазурний берег (Франція);*
  - b) *Альпи (Швейцарія/Австрія);*
  - c) *Тосканські пагорби (Італія).*
10. *Що таке "геотуризм"?*
  - a) *подорожі з вивченням геології та місцевих ландшафтів;*
  - b) *туризм з використанням GPS-навігації;*
  - c) *віртуальні подорожі через Google Earth.*

Теми реферативних досліджень.

1. Регенеративний туризм: від збереження до відновлення екосистем.
2. Цифрові інструменти для сталого туризму: від додатків до віртуальних подорожей.
3. Темна сторона сталого туризму: грінвошинг і етичні дилеми.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПАНУВАННЯ КУРСУ

За повністю виконані завдання здобувач може отримати визначену кількість балів:

Інструменти і завдання	Кількість балів	
	Денна форма	Заочна форма
Присутність на заняттях та засвоєння лекційного матеріалу за темами (в тому числі у період настановної сесії)	20	20
Присутність на заняттях та своєчасне виконання самостійних практичних завдань у межах тем	28	28
Індивідуальна робота	22	22
Залік	30	30
Разом	100	100

Шкала оцінювання студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS
90-100	A
82-89	B
74-81	C
64-73	D
60-63	E
35-59	FX
0-34	F

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Accor Hotels. (2022). Програма "Planet 21". URL: <https://all.accor.com/sustainability>
2. American Hotel & Lodging Association. (2021). Стандарти обслуговування клієнтів у готелях. URL: <https://www.ahla.com>
3. Bowen, H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York, USA: Harper & Brothers.
4. Carroll, A. (1991). Піраміда корпоративної соціальної відповідальності [The Pyramid of Corporate Social Responsibility]. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.
5. European Commission. (2021). Європейський зелений курс та туризм [EU Green Deal]. URL: <https://ec.europa.eu/green-deal>
6. European Travel Commission. (2022). Інновації в сталому туризмі. URL: <https://etc-corporate.org>
7. Fennell, D. (2020). *Tourism Ethics*. Bristol: Channel View Publications. 425 p.
8. Freeman, E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston, USA: Pitman.
9. Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago, USA: University of Chicago Press.
10. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
11. Green Key International. (2023). Стандарти сертифікації для готелів. URL: <https://www.green-key.org>
12. Greenpeace. (2021). Пластик у туризмі: як уникнути? URL: <https://www.greenpeace.org/ukraine/>
13. Hall, C.M. (2019). *Сталий туризм: глобальні виклики* [Sustainable Tourism: Global Challenges]. Лондон: Routledge.
14. Holden, A. (2016). *Tourism Ethics: A Critical Introduction*. London: Routledge. 384 p.

15. ISO 26000:2010. Соціальна відповідальність [Guidance on Social Responsibility]. Женева, Швейцарія: International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html>
16. Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
17. Metinvest. (2023). Звіт про сталий розвиток 2022. URL: <https://metinvestholding.com/uk/sustainability/reports>
18. Nova Poshta. (2023). Звіт з КСВ. URL: <https://novaposhta.ua/csr>
19. Responsible Travel. (2023). Довідник відповідального туриста. URL: <https://www.responsibletravel.com>
20. The International Ecotourism Society. (2023). Екотуризм: принципи та практики. URL: <https://ecotourism.org>
21. TUI Group. (2023). Звіт про сталий розвиток "Better Holidays, Better World". URL: <https://www.tuigroup.com/en-en/sustainability>
22. UN Global Compact. (2000). URL: <https://www.unglobalcompact.org>
23. UNEP. (2022). *Зелений туризм: практичний посібник*. URL: <https://www.unep.org/resources>
24. UNWTO. (1999). *Глобальний етичний кодекс туризму*. URL: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>
25. UNWTO. (2017). *Рамкова конвенція з етики туризму*. URL: <https://www.unwto.org/ethics>
26. UNWTO. (2020). *Керівництво з етики для туристичних працівників*. URL: <https://www.unwto.org/ethics-toolkit>
27. UNWTO. (2021). *Поради для відповідальних туристів*. URL: <https://www.unwto.org/responsible-travel>
28. UNWTO. (2023). *Прогнози розвитку сталого туризму до 2030 року*. URL: <https://www.unwto.org/future-tourism>
29. United Nations. (2015). *Цілі сталого розвитку (ЦСР) 2015–2030*. URL: <https://sdgs.un.org/goals>
30. WCTE. (2023). *Доповідь про порушення етики у туризмі*. URL: <https://www.unwto.org/ethics-committee>

31. Weaver, D. (2021). *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford University Press. 235 p.
32. WWF. (2022). Як зменшити вуглецевий слід під час подорожей. URL: <https://www.wwf.org.ua>
33. Закон України (2020). Про основи державної політики у сфері туризму № 324-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324-20>
34. Закон України (2021). Про засади сталого розвитку. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
35. Державна служба туризму України. (2023). *Стратегія сталого туризму в Україні*. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
36. Карпатський біосферний заповідник. URL: <https://kbz.in.ua/>
37. Носа Б. М. Діловий етикет в туризмі: методичні рекомендації для самостійної підготовки студентів галузі знань: 1401; 24 “Сфера обслуговування”, напряму підготовки: 6.140103 “Туризм”; спеціальності: 242 “Туризм”.– Ужгород: ПП “Інватор”, 2016. 42 с.
38. Регенеративний туризм: переосмислення подорожей, щоб оздоровити та оживити наш світ. Forest Friends. 24.11.2024. URL: <https://forestfriends.eco/uk/regenerative-tourism-a-new-paradigm-for-sustainable-travel/?add-to-cart=345>

Навчально-методичне видання

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО САМЩСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
«СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЕТИКА В ТУРИЗМІ»
для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр"
спеціальності 242 "Туризм і рекреація"

Укладач:
Олена Олександрівна ЗЕЛЕНКО

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку __. __. 2025.
Формат 60x84 1/16. Папір типогр. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. ____. Обл.-вид. арк. ____.
Тираж __ экз. Вид. № ____. Замов. № _____. Ціна договірна.
Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.3.03 р.
Адреса університета: вул. Іоанна Павла II, 17
м. Київ, 01042, Україна
e-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com